

כשרות החמאה וייצורה¹

- א. חמאה וחובצה
- ב. טעם המתירים והאוסרים
- ג. חמאה מבושלת
- ד. הלכה ומנהג המקום
- ה. כלים שנתבשלה בהם חמאת גוי וכן אם נתערבה חמאת גוי בחמאת היתר
- ו. כשרות החמאה בימינו

א. חמאה וחובצה

החמאה היא שומן החלב שעובד עד להתמצקות ע"י חביצה. בייצור ביתי אפשר להעמיד את החלב לאחר החליבה עד שהשמנת נפרדת וצפה על גבי החלב. בשלב זה, קולטים את השמנת ומנערים אותה עד שהיא נהפכת לחמאה. בייצור תעשייתי מופרד השומן מהחלב ע"י מפרדה, השמנת עוברת פסטור ולאחר מכן חביצה במחבצה תעשייתית.

החביצה היא תהליך בו השומן המפוזר בכדוריות זעירות מתלכד לגוש אחיד באמצעות סיבוב וניעור השמנת בתוך המחבצה שהיא מיכל מסתובב. מי חובצה הם המים המופרשים מהשמנת לאחר הפיכתה לחמאה.

כדי לקבל ק"ג חמאה שמכילה מעל 80 אחוז שומן יש צורך בכ-25 ליטר חלב! חמאה יכולה להשתמר במשך חודשים ארוכים בקירור ובהקפאה.

ב. טעם המתירים והאוסרים

טעם המתירים: חז"ל לא גזרו על חמאה שנעשתה ע"י גוי אלא על חלב בעין ועל גבינות, ולתערובת חלב טמא אין לחוש, שחלב טמא אינו עומד ואי אפשר לעשות ממנו חמאה², ואיסור גבינת גויים הוא מפני שמעמידים אותה בעור קיבת נבלה וטעם זה לא שייך בחמאה, לפי שאינה צריכה העמדה בעור הקיבה³. וכן אין לחוש בחמאה לגילוי.

טעם האוסרים: הרמב"ם כתב שמקצת מהגאונים אסרו מפני צחצוחי החלב שנישאר בה

1. הערת העורך: קטעים ערוכים מהפרק העוסק בכשרות החמאה מספרו של הרב עמרם אדרעי "מוצרי החלב וכשרותם".
2. עי' רמב"ם פ"ג מהמ"א הל"ט ו' ומאירי חולין קטז: ד"ה חמאה, ושע"ד שם בטעם בני בבל, ואפילו אם היה מעורב בו חלב טמא, הרי נפרד ממנו, ואין החמאה אלא מן הטהור (שע"ד שם).
3. או"ה שם דין א.

(כשהמתירים סבורים שבחמאה בניגוד לגבינה אפשר בלא צחצוחי חלב, שהרי בחמאה אין גומות⁴) ובכל חלב שלהם חוששים שמא עירבו בו חלב בהמה טמאה⁵ (ואולי היה בדעת הנכרי מתחילה לשתות החלב כמו שהוא, ועירב בתוכו מעט חלב מבהמה טמאה, ואחר כך עשה מהשומן חמאה⁶), וכן כתב הטור, וכן משמע מהרבה אחרונים שמלפנים נהגו במקומות רבים לאסור חמאת גויים⁷ והיא בכלל גזירת הגבינה⁸, וכל שכן חמאה שהיא לחה ואינה עומדת לגמרי כגבינה, שיש לחוש בה יותר⁹. וכן אמרו שיש לחוש לגילוי אף בחמאה¹⁰. ויש שכתבו שהטעם הוא משום בשול-גויים¹¹, שמרתחים החלב ועושים ממנו חמאה¹². ויש מן הראשונים שגורסים בירושלמי שאיסור חמאת גוי הוא בכלל שמנה-עשר-דבר שגזרו תלמידי שמאי והלל¹³, ולדעה זו חמאת גוי אסורה אף במקום שאין לחוש משום דבר איסור, שלא חלקו חכמים בגזירתם, כדרך שאמרו בגבינת גויים¹⁴.

לטעם שאמרו שאיסור החמאה הוא משום צחצוחי חלב, כתבו ראשונים שאין אומרים שהאיסור יבטל ברוב, שהרי הקום שבחמאה אינו מעורב עם החמאה כדי שיבטל במיעוט. ואף על פי שבכל מקום איסור מתבטל בהיתר אפילו שאינו מעורב, הרי זה לפי שאינו ניכר לבדו, אבל בחמאה האיסור ניכר אלא שאי אפשר לברר¹⁵. או להיפך: שכיון שאפשר להפריש הקום מן החמאה, הרי כל החמאה אסורה, שאם נתיר החמאה ונאסור הקום, לא ישמעו לנו, ולא תהיה גזירת חכמים מתקיימת¹⁶, או: שדווקא בדיעבד בטל, אבל אין לסמוך על כך לכתחילה¹⁷. ויש מן הראשונים שפירשו הטעם שאינו בטל, לפי שבאיסורים אלה לא הלכו חכמים אחר נתינת טעם, כדי להתרחק מאיסורי גויים¹⁸. ויש מן הראשונים שהוסיף, שאף על פי שכשעושה החמאה נפרד כל האיסור

4. תשו' ר"ת שם; או"ה שם. ועי' הגהות ר"פ לסמ"ק סי' רכג וחמאה אין בה שום גומות הלכך אין בה שום איסור, וצ"ב אם כוונתו שאין לחוש לגילוי או לצחצוחי חלב. ועי' תשב"ץ שם שכ' הטעם שבדורות הללו לא חששו לגילוי.
5. רמב"ם שם. ועי' שע"ד שם ובני א"י אומרים שחמאת גוי אסור מפני חלב שחלבו גוי ואין ישראל רואהו כו' ומשום תערובות חלב טמא. ועי' הגהות רמ"י בעיטור שם אות ש.
6. העיטור ח"ב שער א; מרדכי ע"ז סי' תתנ; שערי דורא סי' עח בשם ר"א מטוך; המנהיג סי' קלד; תשב"ץ ח"ג סי' י. והוא מן חילוקי הדינים שבין בני בבל ובין בני ארץ ישראל. עי' בערוה"ש סי' קט"ו סע' כ"ב.
7. וכך כתב בערוך השלחן קטו סע' כ"ז וכ"כ בשו"ת צ"צ יו"ד סי' ע"ה "שנתפשט המנהג להחמיר בכל מדינתנו" וע"ע בב"ח בסוף הסימן.
8. מאירי ע"ז עמ' 113. ועי' באור הגר"א ס"ק יז שהגאונים נחלקו אם טעם איסור גבינה הוא מפני שמעמידים כו' או משום צחצוחי חלב.
9. שו"ת הרשב"א ח"א סי' קי. ועי' פר"ת ס"ק ח שמתעם זה כ' הרמב"ם הטעם של צחצוחי חלב אע"פ שבגבינת גויים אינו סובר טעם זה.
10. המנהיג שם.
11. שע"ד שם בטעם בני א"י, ודחה שהרי נאכל כמות שהוא חי.
12. הגהות מהרש"ל בשע"ד שם.
13. סמ"ג לאוין קלב בשם ס' העתים שגורס כן בירושלמי שבת פ"א ה"ב וגבינותיהם וחמאותיהם, ושלא נמצא כן בירושלמי שלפנינו, הובא בהגמ"ז שם אות ל, ובשו"ת מהר"ח אור זרוע סי' יוב"י יו"ד קטו, וכ"כ בהמנהיג שם בשם ירושלמי ע"ז פ"ב, ובאו"ה שם כ' שבבבלי אינה מי"ח דבר. ועי' תשב"ץ שם שגרסא משובשת היא בירושלמי. ועי' ירושלמי כפשוטו שבת שם, וע"ע שמנה עשר דבר.
14. מנחת יעקב לתו"ח סי' עח ס"ק ה.
15. כ"מ וב"י בי"ד קטו בתירוץ קו' הרשב"א בתוה"א בית ג שער ו, וכע"ז במאירי חולין קטז ב, ועי' מאירי ע"ז עמ' 114.
16. מ"מ שם, עי"ש ובלח"מ ובכנה"ג הגב"י ס"ק מ. ועי' ישועות יעקב ס"ק ז שפי' הטעם שהרי אפשר להפריד האיסור על ידי בישול.
17. ב"ח שם.
18. הרשב"א בתוה"א שם; מ"מ שם.

ממנה, ואין לחמאה גומות שיישארו בה צחצוחי החלב, מכל מקום אף החלב עצמו שממנו נעשית החמאה נאסר מגזירת חכמים ונשאר באיסורו לעולם¹⁹, ועוד שהרי הדין הוא בכל האיסורים, אפשר לסחטו אסור²⁰.

ג. חמאה מבושלת

יש סוברים שאם לקח חמאה מן הגוי ובישלה עד שהלכו להם צחצוחי החלב - היינו שניתכו על ידי האש ולא נשארו בה כלל²¹ - הרי זו מותרת, שאם תאמר נתערבו עמה ונתבשלו כולם, בטלו במיעוטם²². ואף לכתחילה מותר לעשות כן, אף על פי שאין מבטלים איסור לכתחילה, שהרי אינו מוסיף עליו היתר, אלא שממסמס את האיסור²³, ועוד שדווקא איסור ודאי אין מבטלים, אבל כאן הרי זה ספק, ושמא אין בחמאה גזירת חכמים שיחשב הספק כודאי כמו בגבינה²⁴, או שהרי זה ספק-ספק, שמא לא נתערב כאן חלב טמא, ואף אם נתערב שמא לא נשאר ממנו כלום, ואם נשאר שמא ניתן על ידי האש²⁵, אלא שמכל מקום אין נכון לכתחילה לקחת חמאה מן הגוי כדי לבטל האיסור²⁶. וכתב מרן הב"י שגם לכתחילה מותר לבשל את החמאה ואין בכך משום מבטל איסור ואינו נקרא מבטל איסור לכתחילה, שכל כוונתו לכלות את האיסור ולא ליהנות ממנו ולאוכלו כשאר ביטול איסור, אלא אדרבא להסירו וכך לתקן החמאה והוא כמו הגעלה וליבון שלא נקרא מבטל איסור אלא מתקן את הכלי, לכן לא שייך כאן חשש משום מבטל איסור לכתחילה ואף לכתחילה מותר לבשלה²⁷. ואפילו לדעת הסוברים שגבינה או חמאה שעשה אותה ישראל מחלב גוי אסורה אף על ידי בישול, הרי זה לפי שגזרו על חלב גוי ולא חילקו בגזירתם, אבל על חמאה לא גזרו²⁸.

ויש מן הראשונים שהתירוה אף בלא בישול²⁹, אלא שבאופן זה יש סוברים שאינה מותרת אלא כשהיא יבשה, היינו לאחר ארבעה ימים - ויש שכתבו לאחר שלשים יום³⁰ - שאז אין לחוש לתערובת נסיוב החלב, אלא שאם יודע בודאי שלא נתערב בה נסיוב החלב מותרת מיד, ואף אם יש ספק בדבר, הרי ספק דרבנן להקל³¹, ויש סוברים שאף אם יש בה נסיוב החלב מותרת, שאין

19. או"ה שם דין ב.

20. שם.

21. כ"מ וב"י שם בד' הרמב"ם.

22. רמב"ם שם הט"ז יראה לי כו'.

23. או"ה שם; כ"מ שם; ש"ך ס"ק כח.

24. או"ה שם. ובת"ח סי' עח ודילמא אין כאן איסור כלל.

25. כ"מ וב"י שם. ועי' ט"ז ס"ק יב. ועי' ישועות יעקב ס"ק ז שאף אם נשאר קצת נתברר שא"א להפרידו וממילא בטל.

26. ט"ז שם.

27. וכ"כ הפר"ח או"ה כ"ג ועי' בש"ך סק"ח. ובכה"ח ס"ק מ"ג כתב בשם הז"צ או"ה ל"ב שבעיר בגדאד נהגו היתר בחמאה של גויים ואין פוצה פה בדבר, וכהוראת הרמב"ם ומר"ן ז"ל, מיהו מי שהוא יר"ש אין לאכול חמאה עד שיבשלה וכמ"ש הרמב"ם ומר"ן ז"ל, וכן אנו בדין מעת שעמדנו על דעתנו נהגנו שאין לאכול החמאה בלי בישול, וכן ראוי לנהוג עכ"ד. אך בחכ"א כלל ס"ז בסוס"ט כתב שבמדינתו נהגו איסור בחמאה, וא"כ אין היתר אפי' ע"י בישול, שדווקא במקום שאין מנהג קבוע סמכין על הרמב"ם שמותר לבשל עכ"ל.

28. כ"מ וב"י וב"ח וט"ז שם, ועי' ש"ך ס"ק כח.

29. ר"פ בהגהות לסמ"ק סי' רכג; טור שם בשמו. ועי' להלן בשם ר"ת, ובלח"מ שם שאף הרמב"ם לא הצריך בישול אלא לד' האיסורים ועי' מאירי עבודה זרה לה ב: ואנו נוהגים להקל בחמאה בכל עניין.

30. או"ה שם.

31. תשו' ר"ת, הובאה בשע"ד שם ובל"ו שערין למהרא"י שער כז ובב"י בשם הג"מ, והוא בתשו' מיימוניות למאכ"א אות טו, ועי' מרדכי ע"ז סי' תתכו, שבצרפת אוכלים אותה ע"פ הוראת ר"ת, ובתשו' מהר"ם ב"ב סי' קצג ותשב"ץ לתלמיד

נסיוב החלב מצוי אלא מחלב טהור.³²

ומכל מקום אם החלב שנעשית ממנו החמאה חלבו הגוי לצורך אכילת חלב, יש מן הראשונים הסוברים שכיון שנאסר משום חלב גוי, שוב אין מקילים בו כשנמלך לחמאה, אבל מספק אין חוששים שמא נעשה כך.³³

ויש מן הראשונים החולקים על כל הנ"ל וסוברים שכל האיסורים הנוהגים בגבינת גויים נוהגים בחמאת גוי, ואף אם בישלה אסורה, שאף על פי שהלך האיסור ונתמעט, כמה מכוער הדבר שנסתלק ממנו חשש איסור מפני ביטולו ברוב.³⁴ ועוד, שכאמור איסורים אלה הלכו בהם להחמיר, להתרחק מאיסורי גויים, ואין להם תקנה לעולם.³⁵ ויש שהוסיף שלא אמרו חלב טמא אינו עומד אלא לענין שיקפה וייעשה קשה כעין גבינה, אבל אפשר שנקפה קצת ונתעבה ונתערב עם שאר החלב.³⁶

ד. הלכה ומנהג המקום

חמאה שנעשתה ע"י גוי מחלב בהמה טהורה אין מוחין לאנשי מקום שנוהגים בה היתר.³⁷ וכן פסק בטור ובשו"ע.³⁸ ויש מקומות שנהגו להחמיר ולאסרה. ובמקום שרוב בני המקום נוהגים איסור בחמאה, אין לשנות.³⁹ ורבותינו הקדמונים הניחו לעשות בזה כל מדינה ומדינה כמנהגה.⁴⁰ וכן כתבו הפוסקים שהולכים אחר המנהג,⁴¹ ובמקום שאין מנהג, אם בישלה עד שהלכו צחצוחי החלב, מותרת.⁴² אף לכתחילה.⁴³ ויש שסובר שאף במקום שנהגו איסור, מותרת על ידי בישול.⁴⁴ ומותר לאוכלה גם אם בישלה גוי, ואין לאוסרה מחמת כליהם שמבשלים בהם איסור, שסתם כלי גוי אינו בן יומו ואינו אוסר.⁴⁵ ויש אומרים שבמקומות שנהגו בה איסור, אסור לאוכלה אפילו אם נתבשלה (כן משמע מלשון שו"ע שם, והנה הפר"ח שם השיג עליו דמשמע ברמב"ם שאפילו במקום שנוהגים

מהר"ם סי' שנד וארחות חיים ח"ב סי' עב בשם ר"ת ור"ח שמתירים.

32. שע"ד שם; אור"ה שם. וכן יש שהקפידו על המחמירים שלא לאכלה, שכן אמרו: כשם שאסור להתיר את האסור, כך אסור לאסור את המותר (תשו' ר"ת שבתשו' מיימוניות שם ובב"י שם, בשם ירוש'. ועי' ירוש' תרומות סוף"ה וש"נ).

33. מרדכי שם בשם ר"ת, הובא באור"ה שם ופי' הכוונה ע"פ ד' ר"ת שהובא לעיל, שכיון שחולב לאכילה יש לחוש שיערב חלב טמא; שע"ד שם ואין לחוש כן. ועי' ד"מ אבל ברמב"ם לא הביאו, ובשו"ת אבני נזר יו"ד סי' קג שנ' שהרמ"א אינו סובר כן להלכה. הערת העורך: שלא כמו בגבינה כל חמאה מיוצרת מחלב שנחלב לאכילה ואין חמאה המיוצרת מחלב הנחלב מראש לחמאה כי החמאה מיוצרת משומן החלב והחלב עצמו משמש לאכילה.

34. הראב"ד בהשגות שם הובא במ"מ; הרשב"א בתוה"א שם וטור בשמו. ועי' תשב"ץ ח"ג סי' י בד' הרמב"ם, שהרי רצו בגמ' להתיר חלב גוי ע"י תיקון אלא שלא מצאו לו תיקון, עי' לעיל: באין חשש לחלב טמא.

35. הרשב"א שם ובתשו' ח"א סי' קי.

36. שו"ת רדב"ז ח"ו ב"א רצא, עי"ש שהעידו לו שראו חמאה מחלב גמלים ושאלו זו סותר קבלת חז"ל. ועי' פר"ת ס"ק ח ששמע שמעריבים חלב טמא בטהור ועושים ממנו חמאה ע"י אומנות.

37. כך פסק הרמב"ם פ"ג מהמ"א הל"טו.

38. יו"ד סי' קט"ו סע' ג'.

39. שו"ע שם וכ"כ הרמב"ם.

40. אור"ח שם דין ג.

41. שו"ע שם ורמ"א, ועי' תו"ח סי' עח. ועי' פר"ח ס"ק כא שרוב העולם נוהגים בו היתר.

42. שו"ע שם. ועי' תשב"ץ שם וסי' רנח שבמקום שנהגו היתר מותרת אף בפסח.

43. רמ"א שם. ועי' שו"ת נוב"ת יו"ד סי' סו אם מועילה הדחה.

44. פר"ח ס"ק כב, שהרי הרמב"ם התיר ע"י בישול אף לד' האוסרים, ועי' פר"ת שם שדחה.

45. רמ"א שם.

איסור מותר לבשלה⁴⁶).

אף במקום שנהגו היתר בחמאת גוי, כתבו ראשונים שלא נהגו כן אלא כשנעשית במקומות שיש להם מרעה של בהמות הרבה ואין עוסקים שם אלא בחלב ובמיני חלב ואין מערבים אותה בכלי בשר, אבל אם נעשית במקומות שאין רוב בהמות במקום אחד ומאספים החלב מעט מעט בבתיהם, ואין נזהרים מלערב בה איסור ומשתמשים בקערות של איסור, נהגו שלא לאכלה כלל⁴⁷, וכן משהתחילו להביאה ממקומות שמזייפים אותה בחלב, מנדים כל מי שאוכל אותה⁴⁸. ואף במקום ובאופן שנהגו היתר, המחמיר תבוא עליו ברכה⁴⁹.

במקום חדש שאין שם מנהג קבוע בזה, יש שכתבו שהולכים לפי רוב בני המקום, שאם רוב אנשי העיר באו ממקום שנהגו לאסור חמאת גויים, יש לה דין של מקום שנהגו לאסור ואסור לכל בני העיר לאכול חמאת גויים, ואם רובא באו ממקום שנהגו להקל בה מותרת⁵⁰.

מי שהלך ממקום שאין אוכלים חמאת גויים למקום שאוכלים אותה, אוכל שם עמהם, ואפילו שדעתו לחזור למקום שנהגו בה איסור, אוכל עמהם, משא"כ בשאר איסורים⁵¹, דמה שאוכלים אותה במקום ההוא משום דשם עושים אותה בהכשר בלא חשש בעולם, ואילו היו עושים כאן כמוהם היו ג"כ אוכלים אותה⁵². ויש שכתבו הטעם לפי שהוא איסור קל⁵³, או לפי שאף במקום שנהגו איסור לא קיבלו עליהם אלא במקומם⁵⁴.

ההולך ממקום שאוכלים שם חמאת גוי למקום שנהגים בה איסור, אין צריך לומר שאסור עמהם⁵⁵, ואפילו שעושים אותה במקום זה בהכשר בלא חשש, אלא שהחמירו על עצמם, אסור עמהם, כדין דברים המותרים ואחרים נהגו בהם איסור, שאי אתה רשאי להתירם בפניהם⁵⁶ ואסור להביאה עמו ולאוכלה במקום שנהגים בה איסור, אם לא שיש בה היכר שהיא ממקומות המותרים⁵⁷. ויש אוסרים אפילו שיש בה היכר, שמאחר שמחלוקת הגאונים היא, אפשר שבמקום זה נהגו כדעת

46. ועי' בנו"ב מה"ת יו"ד סי' ס"ו שיישב את דברי מרן השו"ע. והרשב"א חולק ואוסר ע"פ דינא דגמרא אפי' ע"י בישול, וכן הוא דעת הראב"ד כפי מש"כ מרן בב"י, ולכן חשש מרן הב"י לדעת הראב"ד והרשב"א במקום שמנהג לאסור ולא סמך על היתר של הבישול רק במקום שאין מנהג וכ"כ בחכ"א כלל ס"ז סעי' ט'.

47. שע"ד שם ואו"ה שם דין ג'; ד"מ ס"ק ה. ועי' שו"ת מהרי"ל סי' לה.

48. תשו' מהר"ם ב"ב ד' לבוב סי' קצג מתשו' ר' נתן מאפריקה, הובא בארחות חיים ח"ב סי' עב ותשב"ץ לתלמיד מהר"ם סי' שנד. ועי' תשו' פסקים ומנהגים למהר"ם ח"ב עמ' מט מתשו' אחרת שמפקפק ע"ז. ועי' שו"ת דעת כהן סי' רכד.

49. שע"ד שם, ובהגהות מהר"א שכן נוהגים איסור בכל ארצות ואין אחד מקל כלל, וכ"כ העיטור ח"ב עמ' יט.

50. דכ"ת סקמ"ג בשם הצ"צ.

51. באה"ט סק"ט בשם ד"מ בשם או"ה; ש"ך ס"ק יג. ועי' תו"ח כלל עח דין ב' שאם דעתו לחזור אסור, שאפשר שנהגו שם איסור כדעת האוסרים ולא משום שעושים אותה באיסור, והוסיף שכמדומה שנהגו להקל והנח להם לישראל כו'..

52. רמ"א שם; ט"ז ס"ק יג.

53. לבוש סעיף ג. ועי' ט"ז שם שדחה.

54. פר"ח ס"ק כד.

55. או"ה שם דין ד; רמ"א שם.

56. שו"ת מהרי"ל שם, ועי' באור הגר"א ס"ק כג.

57. או"ה שם; רמ"א שם. ועי' חשד. ובילקוי ח"ט או"ה ב' סי' פא בסוף הערה כב כתב בשם שו"ת נודע ביהודה (מהדורה תניינא חלק יו"ד סימן סד) שכתב לדון באחד שהיה גר במקום שנהגו היתר בחמאת של עכו"ם, ואחר כך קבע דירתו במקום שנהגו איסור. והביא החמאה אתו ממקום ההיתר, דיש מי שהתיר לאכול החמאה שהביא עמו, כיון שהייתה בידו בשעה שהייתה מותרת לו, ועכשיו שבא למקום איסור ונהג חומרת מקום שהוא עתה שם אי אפשר לחומרה זו לחול, אך דעת הנודע ביהודה שאסור לאכול החמאה אם הביאה למקום שנהגו איסור. וראה מה שהעיר עליו בפתחי תשובה שם.

האוסרים, ולא משום שעושים אותה באיסור⁵⁸. וכן נוהגים⁵⁹ ומכל מקום אם דעתו לחזור, מותר⁶⁰.

ה. כלים שנתבשלה בהם חמאת גוי וכן אם נתערבה חמאת גוי בחמאת היתר

אף במקום שנהגו איסור בחמאת גוי, אינה אוסרת את הכלים שנתבשלה בהם, ולא תערובת שלה, שאם נתערבה בהיתר הכל מותר⁶¹, אם יש רוב בהיתר⁶², שהרי לא נתערב בה איסור ודאי כלל, אלא שמחמירים באותו מקום לכתחילה מחשש תערובת נבלה, או קערות שהשתמשו בהם איסור, אבל בדיעבד אין מחזיקים האיסור וסומכים שהאיסור בטל בששים, ואף משום מראית עין אין כאן, שהרי לא נתפשט האיסור ברוב המקומות⁶³. ויש מן הראשונים שכתב שאינה בטלה אלא בששים⁶⁴. וכן במקום שנהגו היתר, אלא שיש שנמנעים מלאכלו, מותרים הם להשתמש בכלים שנתבשלה בהם, שכיון שיש גאונים וראשונים המתירים, אין להם להחמיר כל כך⁶⁵. וכן מותר להם לאכול עם המתירים על ידי תערובת⁶⁶, אבל בעין אסור להם לאכול עם מי שאינו נזהר, ואפילו בסעודת מצווה שיש שם רוב עם, אין להתיר משום איבה, כדרך שאמרו בפת-גויים, שדווקא בפת שהוא עיקר הסעודה, אם כולם אוכלים והוא לא יאכל שייך איבה, מה שאין כן בחמאה⁶⁷.

ו. כשרות החמאה בימינו

היום, עם התגברות ייצור החמאה באופן תעשייתי במפעלים, יש מחמירים בחמאה לקנותה רק בהכשר, כיוון שהתפרסם שיש מקומות המערבים בחמאה שומן מן החי ודברים אסורים ועל כן אין לאוכלה ללא בירור כשרותה או בהכשר והשגחה על ייצורה (ראיתי באחת המדינות בחו"ל שעל אריות החמאה מודפס שמכילה שומן בהמה בכמות של 40-20 אחוזים).

וכתבו האחרונים שאף על פי שמן הדין מותר לאכול חמאה שנעשתה ע"י גויים במקום שנהגו להתיר, בימינו יש לחשוש שמא עירבו בתוכה דברים אסורים. על כן אין לאוכלה ללא בדיקה ובירור יסודי שאין בה תערובת, איסור כי בימינו, עקב התפתחות טכניקות המזון, והמצאת תחליפים למזונות רבים, רבים הזיזים בתעשיית המזון ויש הרבה חששות איסור בהרבה מזונות וכן גם בתעשיית החמאה⁶⁸.

58. שו"ת מהרי"ל שם; ד"מ ורמ"א שם. ועי' מנחת יעקב לתו"ח שם ס"ק ה שאפילו שלד' האוסרים הוא משום חשש איסור מ"מ לד' הסוברים שהוא מ"ח דבר, עי' לעיל, אסור בכל אופן.

59. רמ"א שם. ועי' שו"ת נוב"ת שם אם מועיל התרה ע"י פתח וחרטה,

60. מנחת יעקב שם ס"ק ו.

61. עי' או"ה שם דין ה; רמ"א שם א.

62. ט"ז ס"ק ח וש"ך ס"ק יז.

63. או"ה שם. ועי' באור הגר"א ס"ק יא שכיון שאינה אסורה אלא מן המנהג דינה כפת עכו"ם.

64. נמוק"י יבמות פב ב, הובא בש"ך שם, עיי"ש בשם שו"ת באר שבע שתמה.

65. תשו' מהר"ם ב"ב סי' קצג; אר"ח שם; תשב"ץ לתלמיד מהר"ם שם; או"ה שם.

66. שו"ת מהרי"ל שם, והוסיף דלא עדיף מתערובת דמאי.

67. מהרי"ל שם; ב"י יו"ד קיב בשם תשו' אשכנזית.

68. ואעתיק כאן בעניין זה מה שכתב מרן אור החיים הקדוש בספרו "פרי תאר" (יו"ד סי' קט"ו סעיף ג') וז"ל: ולא יכולתי להתאפק מהודיע את אשר שמעו אזני מפי מגידי אמת, כי בזמנים הללו חדשים מקרוב באו הגויים שבזמנינו נתחכמו לעשות הרבה באומנות אשר נתחכמו אליה ומערבים חלב גמל בחלב טהור ועושים ממנו חמאה, הגם כי בפ"ע אינו נקפא, בדרך הרכבה זו עושים חמאה משניהם יחד כאשר העידו על זה עדים נאמנים את אשר ראו עיניהם ככל הדברים האלה, כי באמצעות הרכבת חלב גמל עם חלב טהור מוציאים חמאה בהפלגה ומספקים כל בני הישוב, ולפי עדות זה נראה לי ברור לאסור החמאה והגם שאמרו ז"ל חלב טמא אינו נעמד, לא בחנו רז"ל אלא בחלב טמא בלא הרכבת טהור ודמיה להא אשכחן בפרק כיוסיו הדם וכו'... הכא נמי במציאות שלפנינו מאי דקאמר הש"ס חלב טמא אינו נקפא בפני עצמו הוא

שנבחו אצלם ולא ע"י תערובת. והגם שבהכרח שסוברים דאפי' בתערובת לא קפי דאל"כ יהיה נאסר מחמת התערובת, אולי לא עלה על דעתם דש"ס דבר זה מצד שעדיין לא נמצא ולא היה דבר זה ולא נודע אצלם, דאי חכום דרי במילי דעלמא בתחבולות להמציא טרף אדם, וכל העולם הם ננסים על גבי ענקים שמתחכמים במלאכות והמצאות, אלא דאין לאסור אלא במקומות שנמצאים חלב טמא (מגמלים) דווקא. עוד אין לאסור אלא החמאה שהיא נוטה לירקון, כי על פי עדות המעידים אמרו כי חמאה הנעשית מהמורכב גיונה נוטה לירקון ולזה הלבנה מותרת. עוד נראה לי לאסור כל שיש חשש לתערובת חלב (וכן שומן) במקומות שהחמאה ביוקר והחלב בזול, ונחשדו לערב אסור וכמו שהגידו עדים שראו חתיכה חלב מעורבת תוך החמאה, וזה אינו קרוי גזירה אלא חשש איסור דאורייתא, ושומר נפשו ירחק ממנה. עכ"ל.

וע"ע בכף החיים ס"ק מ"א שכתב ג"כ ע"כ ובסוף דבריו כתב שאף במקום שנוהגים לאכול חמאה של גויים אין לקנות מהם אלא מי שבקי בעניינים אלו ושומר נפשו ירחק מזה. ובס"ק מ"ה כתב שבעירו היו הגויים מערבים בחמאה המבושלת חלב ושומן של אליה רוב החמאות הם מזויפות ובדוחק ימצא מעט מן המעט שאין מזויפים. ובסוף דבריו כתב שגם במקום שנהגו היתר יש להשגיח תמיד ע"ז כי אפשר שהעניין ישתנה לפי הזמן. עכ"ד.

וכן עיין בספר "נהר מצרים" להגאון ר' רפאל אהרון בן שמעון זצ"ל במנהגי ירושלים (אות ט"ו) שכתב על דין החמאה שנהגו בירושלים להקל. וכן נהגו במצרים. וכתב (הלכות מאכלות אסורות אות ג') שיש להבחין "בין חמאת גויים ערביים כפריים, מכפריים הסמוכים למצרים, שעושים אותה שם ומביאים אותה בדמות דפוסים בדוריים קרושים, שבחמאת הערבים האלה אין לחוש לזיוף כי הם פראים ולא חכמו לזייף החמאה. אמנם החמאה הבאה מערי אירופה ובפרט החמאה הבאה מצרפת ואמריקה ויון, אשר מביאים אותה החנונים הנוצרים, שומר נפשו ירחק מהם. כי הם מלומדים וחכמים בענייני ההרכבה והתערובת" והביא שם הטעם שהיום מומחים לזייף בתערובת שומן בשר. והוסיף שם "ומעיד אני שבהיותי בעיר אחת מערי צרפת בא אלי איש אורח ירא ה' ותמים דרך. ולע"ע קנה לו לסעודת ערבית מנה יפה מחמאה לבנה כשלג ונאה במראיתה. ואכל לשבעה, ולא הרגיש בה לא בטעמה ולא בריחה. ולמחר כאשר הגיד לי זאת, אמרתי לו תמיה אני איך מצאת בעיר זו חמאה יפה ובזול כ"כ מה שלא מצאתיה אני הקודם לך בעיר הזאת כמה שבועות, ועם היותי מדבר בשפת צרפת שפת המדינה המוזרה לך. ולמחר לקחתיו עמדי אל החנות אשר קונה ממנה החמאה הנז' והראני גם הקערה הגדולה שבה צבורה החמאה. ולדאבון לבב מצאתי כי הוא שומן חזיר מהותך ומזוקק היטב עד שהרואה יטעה בה שהיא חמאה גמורה, ונצטער הרבה אותו האיש. ועכ"פ יקיש כל אדם ק"ו שאם הם כ"כ מלומדים לזקק שומן חזיר גם בהיותו לבדו עד שיטעה בו האדם, ק"ו בתערובתו עם החמאה, שטעם החמאה גובר ומכסה על כל מומיה שבקברה. כי ע"כ אנו במצרים נוהגים הרבה ומתרחקים מחמאה הבאה מקר"ח לחנוניות הגויים, ורק בחמאת הישמעאלים הערבים אנחנו מתירים, כי ניקרת תו"מ בטעמה ובריחה ובטיפות החלב שיש בה עדיין, ותן לחכם ויחכם עוד". ועל כן בימינו אין לקנות חמאה ללא בירור ובדיקה וללא הכשר והשגחה מוסמכים בכל מקום.

ועי' בדכ"ס ס"ק מ' שכתב שבזמנינו שהמציאו מכוונות שעושים חמאה מחלב ושומן הלב וכו', והוא בזול הרבה מהחמאה האחרות, והיא דומה בטעמה וריחה ומראיתה לחמאה ממש עד שא"א להכירה בשום אופן, ובכן באסיפת הרבנים שהייתה בשנת תרס"א ביום ב' פנחס בק"ק אוהעל, והיינו שם לערץ ע"ב רבנים ונגמר בינינו דעתה גם באיזה מקומות שבמדינתנו שנהגו היתר בחמאה של עכו"ם, מוכרחים לשנות המנהג ולאסרה, שכיוון שנודע בבירור שבעל הפבריקין של הקונסט"ט בוט"ר שולחים משלוחים למכור החמאה וכו', ע"כ אף שהעכו"ם אומר שהוא חמאה אמיתית והוא מפרתו אין לסמוך על דבריו, ולא מטעם גזירה אלא מחשש איסור דאורייתא וכו' ע"ש. ובחכמת אדם (סוף כלל ס"ז) כתב, שבזמן הזה שמענו בבירור שמזייפים החמאה בשומן של חזיר באכסניה (בתעשייה ביתית), ולכן ראוי לכל בעל נפש שלא יאכל כי אם מהחמאה שמוכרים במקומות גדולים על השוק, אבל לא מה שמוכרים בבתיים חתיכות חתיכות וכו' וע"ע בערה"ש שם שמביא בשם התשב"ץ ובתשובות ר' נתן, ומסכם שהנוהגים היתר בחמאה צריכים עכ"פ לידע בבירור שאין בזה זיוף ותערובת איסור. וכן נפסק לאסרה ע"י הראש"ל צ"מ מהר"י נסים זצ"ל מהטעמים הנ"ל (בספרו "יין הטוב" חיד"ד עיי"ש).

ועי' עוד מש"ע כל כך כתב בתשב"ץ סי' שנ"ו והביאו הב"ח בסוף הסי' ז': על החמאה של נוכרים בתשובת הגאונים לכתבו להתייר, וכן ר"ת ור"י מתירים, אמנם בתשובת רבי נתן מאישפור"ק כתוב: עד כעשיו נוהגים היתר, אבל משהתחילו לזייפו בחלב היו מנדים כל מי שאוכל אותה, וישר כוחם של אותם שאגן אוכלים אותה ע"ש. וכן כתב הרה"ג עמרם אברוביץ (בספרו "נתיבי עם" יו"ד סי' קט"ו) שהחמאה של נוכרים מלפנים היו נוהגים בה היתר בירושלים עפ"י הרב הל"ק ט" (ח"א סי' א') והפר"ח (בס"ק וכו') וזמה ארבעים שנה בערך שאסרוה מפני מעשה שהיה שערבו בה חלב. והכריזו ע"ז בבתי כנסיות, ואף במקום ספק, יש להחמיר ולא לאוכלה. וכן יש המערבבים בה מרגרינה שיש בה הרבה חששות כשרות. וע"כ בימינו ובכל מקום אין לאכול שום חמאה שנעשית ע"י מפעלי מזון או ע"י מקום שאין מכירו ללא הכשר והשגחה מוסמכים. ויש פוסקים שפסקו שבזמנינו אין להתיר שום חמאת גויים מחשש שיערבו בה דבר איסור והיא אסורה.

בילקרי"ח ח"א או"ה ח"ב סי' פא סעיף כב שאם יודעים בבירור שאין זיוף לערב בחמאה בתוכה חלב, המנהג כיום בארץ ישראל לאכול חמאה של גויים. אבל אם אין יודעים בבירור שאין בה זיוף לערב בה איסור, גם כיום אין לאכול חמאה של גויים.